

Čmáranice, stopa, krásný detail a poezie nechtěného

Projevy výtvarné činnosti patří mezi základní náplň předškolního vzdělávání. Požitek z malování barvami, čmáraní křídou či trhání a lepení barevných papírů si určitě pamatuje každý dospělý a zpravidla jej považuje za velice uspokojujivý, tvořivý a inspirativní aspekt raného dětství.

AK. MAL. TÁŇA SVATOŠOVÁ

Jak si stojí výtvarná výchova v digitálním věku? Má vůbec smysl pořizovat dětem barvičky, když virtuální svět počítačů nabízí tolik lákavých možností? Blikající monitory, barevné displeje, všudypřítomná reklama, atak na vizuální vnímání. Ano, až 90% informací získáváme právě zrakem. Tak tomu bylo vždy, ale výrazná změna nastala v rychlosti a množství informací, které se nabízejí. Správně je zpracovat a roztřídit však bývá stále obtížnější, a to jak pro dospělého, tak pro dítě.

I Estetika prostředí dítě významně ovlivňuje

Domnívám se, že výtvarná výchova v předškolním věku by měla dětem nabídnout základní schopnost orientovat se ve vizuálních podnětech a poskytnout dovednosti kreativně se vyjádřit a rozvíjet.

Především si musíme uvědomit, že dítě ovlivňuje již samotné prostředí, ve kterém se pohybuje a kde tráví svůj čas. Jedná se o **pasivní rozvoj estetického vnímání**. Dítě podvědomě vnímá **prostředí předškolního zařízení** a vše na něj působí – počínaje architekturou, barevností, tvarovostí interiéru přes vizuální grafický systém (logo školky, označení jednotlivých tříd, řešení herních prvků) až po zařízení tříd, nabídku hraček, povlečení, úpravy zahrady apod. Proto je víc než žádoucí, aby se uvedenými záležitostmi zabývali profesionálové, tedy výtvarníci a architekti.

Kreativita a manuální šikovnost pedagogů by měly být alespoň odborně vedeny a konzultovány a začleněny do jednoho organického celku.

Každé zařízení s pobytem dětí by mělo mít svoji tvář – image, ke které se můžeme vztahovat, která je odlišuje od jiných prostředí. Později na ně bude dítě vzpomínat jako na neopakovatelné a s jinými zařízeními nezaměnitelné – něco na způsob národních barev, vlajky, hymny či znaku.

Pokud je dítě od mala obklopeno esteticky působícím prostředím, stává se pro ně samozřejmostí a podvědomou normou. Lze očekávat, že podobné prostředí bude i v budoucnu – již vědomě – vyhledávat a pokusí se je i spoluvytvářet.

I Potřeba zanechat stopu

„Zanechat stopu“ je v předškolním věku typická a zcela fyziologická potřeba. Souvisí s psychomotorickým vývojem, přičemž výtvarné činnosti, které dětem v tomto věku nabízíme, by měly tuto potřebu uspokojovat a kultivovaně rozvíjet.

Dítě se kolem druhého roku věku dostává **od spontánních čmáranic** – samovolné pohyby, které za sebou zanechávají stopu a které v sobě máme zakódované – **k čmáranicím pojmenovaným**. Pro ztvárnění a vyjádření je nejdůležitějším sloveso – prší, jedeme, fouká...

Dítě propojuje **myšlenku s pohybem těla**, anebo naopak pohyb těla, který zanechává díky nástroji stopu, mu nabízí hru a fantazijním způsobem do-

plňuje vysvětlení. Významná je právě část činnosti – děláni, samotný akt tvoření, vytváření stopy.

Výsledek pojmenovává dítě obvykle až zpětně, je-li na něj tázáno, protože pro ně není tak podstatný. Z toho důvodu je důležité **nabízet dětem pomůcky**, které zanechávají měkkou plynulou stopu, dají se dobře uchopit a reagují na tlak ruky, například měkké voskové pastely a velké kulaté štětce. Nejdokonalejším nástrojem je ovšem ruka. Než do ní vložíme dítěti nástroj, je dobré použít ji samotnou a malovat rovnou – prsty, dlaněmi nebo také nohou. Ideální je v tomto případě použít jenom vodu. Dítě tak rozvíjí svou **představitivost, motorické dovednosti**, a navíc voda časem uschne a nepůsobí problémy nežádoucími následky výtvarné aktivity. Tady jsou namísto všechny výrazové hry, které mají svou **podstatu v aktivitě – v pohybu**. Stříkání vodou, rytí klackem, stopy ve sněhu, v písku, otisky dlaní na skle, to vše lze vnímat, nabízet a rozvíjet jako výtvarnou hru a děti vést k sebevyjádření výtvarným způsobem.

Propojování mysli a těla formou hry nabízí také úžasný potenciál pro rozvoj **grafomotorických dovedností** dětí, které s výtvarným projevem úzce souvisejí.

Na něm konečně stojí i originální Metoda vědomé stopy, kterou jsem rozpracovala a popsala v knize *Písmo jako vědomá stopa pohybu* (vydalo DYS-centrum, Praha 2009).

I S dokonalými pomůckami opatrně

Rozhodně však je třeba varovat před nepřehernou nabídkou dokonalých pomůček na trhu – od zářivě barevných fixů přes svítící pastelky, samolepky, třpytky, gelové pastelky, ubrouskovou techniku až po window art. Nemluvě o možnosti „malování“ či animace na počítačích.

Tyto záležitosti nepochybně svůj potenciál, opodstatnění i místo mají, nejsou samy o sobě špatné a také si dovedu představit, že pro mnohé pedagogy jsou zcela neodolatelné. Patří ovšem do kategorie „**ruční práce**“ a „**kutilství**“.

Vše má ale své místo a čas. Pro předškolní děti jsou tato lákadla a atraktivní produkty nevhodné. Můžeme tím – byť v dobrém úmyslu – nechtěně potlačit rodičů se kreativitu, schopnost sebevyjádření a zaměnit tvořivost s produkcí či výrobou „hezky věcí“.

To je úskalím výtvarné výchovy obecně – místo aby vytvářela a vychovala, produkuje a vyrábí.

I Tvořivost versus výroba

Kreativita, tedy tvořivost je aktivita, při které usilujeme vždy **nově přistupovat k činnosti** vedoucí k originálnímu neboli původnímu osobnímu sebevyjádření v daném okamžiku. **Činnost, usilování** jsou nadřazeny výsledku, posouvají hranice našich možností a zpravidla přinášejí sebepoznání a uspokojení.

Výroba čili produkce naopak primárně sleduje **výrobek – výsledek činnosti** a ten hodnotí (známkuje) porovnává, vystavuje, prodává..., a proto mu mnohdy přizpůsobuje činnost tak, aby se výsledek líbil,

aby byl pozitivně hodnocen, oceňován, vystavován apod.

V zásadě se tyto dvě kategorie nemusejí zcela vylučovat, ale v předškolním věku by rozhodně měl být kladem **důraz na kreativitu a osobitost individuálního projevu**.

Prosím, vydržte to a nabídněte dětem raději velký formát obyčejného balicího papíru, kelímek s vodou, velký štětec, k tomu váš čas a zaujetí.

Dělejme společně stopu pohybu, nechme se vést intuicí, naslouchejme sobě samým a až poté zobrazujeme a vytvářejme. Chce to čas! Právě to odlišuje „výtvarno“ od „virtuální“.

Čas, kdy sami namáčíme štětec, mícháme barvu, připravujeme podklad, přivoníme k barvám, taháme linie, děláme skvrny – vše v rytmu dechu a rozměru vlastního těla –, nás přibližuje k naší lidské podstatě, rozvíjí soustředění a zdravé sebevědomí.

Neklikáme zběsile myši a nesnažíme se zrakem zachytit neustále těkající a blikající pohyb na obrazovce, monitoru či displeji, zcela bez souvislostí a proporcí reálného světa a času.

Nejdříve dětem umožněme, ať hledají cestu samy k sobě, ať naslouchají

svému tělu, ruce – je to ten nejpocitější „výlet“, jaký jim můžete nabídnout.

I Haptické a vizuální (grafické) typy

V předškolním věku se ve výtvarném projevu začínají odlišovat takzvané haptické a vizuální nebo grafické typy. Ty se pochopitelně více nebo méně v různých etapách vývoje prolínají.

Haptické typy mají potřebu všeho se dotýkat, vše ochutnávat, testovat, mačkat, včetně barev, papíru a podobně. Ve svém projevu vyjadřují spíš chuť (například nějakého ovoce) nebo zážitek víc než tvar, barvu či počet.

Grafický neboli vizuální typ komentuje ve svém projevu konkrétní zrakový zážitek – jak to vypadá, kolik toho je –, a detailně zobrazuje například knoflíky, jejich počet, tvar, barvu a podobně. Nastupuje také **fenomén tzv. krásného detailu**. Dítě zobrazuje velké to, co je pro ně důležité, nerespektuje perspektivu ani vzájemné proporce.

Vzniká zde prostor pro nenahraditelnou **komunikaci a podvědomé sdělování** prožitků dětské

Výzdoba MŠ Bobřík v Praze 13

psychiky, které se využívá v **arteterapii**. Komunikujeme pak prostřednictvím „artefaktu“ – tedy díla, které při cílené činnosti vzniklo. Autora, natož „dílo“ nehodnotíme za výkon, ale artefakt využíváme k vzájemné komunikaci – **reflexivnímu dialogu** – povídáme si, co je na něm zobrazeno, proč tam naopak něco nebo někdo schází, co by se dalo doplnit, případně změnit, a citlivě můžeme dítěti nabízet dotvoření, anebo i úplné zničení díla a dát tak průchod emocím.

I Keramická hlína – inspirativní výtvarné médium

Potřeba zanechat za sebou stopu je archetypální záležitost. Pokud není uspokojena v předškolním věku, kdy je na to vhodný čas a prostor, může se stát, že v pozdějším věku se tato potřeba dostane mimo rámec přijatelných norem – například v projevech agrese nebo destrukce.

Něco zničit je vždy snazší než něco vytvořit. Pospřehovat zeď, zničit lavičku nebo rozkopat bábovičku je určitě ohromný zážitek... Tyto emoce se však lze naučit zvládat i kreativním výtvarným způsobem.

Jako médium se nabízí práce s keramickou hlínou. Již přímý kontakt s klasickým výtvarným materiálem v sobě nese ohromný **tvůrčí i terapeutický potenciál**. Hnětení, válení, mačkání, rypání, trhání, vykrajování i řezání a posléze i cílené modelování otevírají brány do jiných – estetických a kreativních – světů.

Navíc hlína snese všechny emoce a možnost korekce máme pořád ve svých rukou – což je nesmírně důležitá zkušenost.

Ale opět pozor! Nezařadíme úkoly na produkci – „budeme dělat sluníčko“, ale nechme děti, ať z kontaktu s materiálem vytěží maximum zážitků, nechme je „to“ dělat, nesledujeme výsledek, ale proces.

Nikdy, prosím, **nepoužívejte šablony a předlohy**. Můžeme děti inspirovat, ukázat jim, jak se to dělá, ale usilujme o to, aby nás vždy následovaly samostatně a aby rozdílly a individuální přístup byly hodnoceny a přijímány jako pozitivum.

Předškolní věk má svá specifika a totéž platí o výtvarné výchově v tomto období. Je dokázáno, že děti v kontaktu s virtuálním světem mají často problémy s pochopením třetího rozměru, ale při **modelování (z keramické hlíny)** jej zcela přirozeně obsáhnou a zobrazují. Keramická hlína je **nenahraditelná ve své přírodní podstatě**. Její barva i vůně nás **propojuje s minulostí a tradicí**, ze které jsme vyrostli, a nemůže ji nahradit žádná jiná hmota, třebaže se tváří sebeatraktivněji. Jedná se zpravidla o chemický produkt, který je jistě vhodný na výrobu a produkci, nikoliv na tvorbu a rozvoj kreativity dětí.

Odborníci dokázali, že kontakt s keramickou hlínou může v předškolním období dokonce uspokojovat i často se vyskytující nenaplněnou potřebu dotekových stimulů.

I Akceptujme náhodu a pracujme s krásou nechtěného

Jelikož vedu i výtvarná setkání s dospělými lidmi, opakovaně se setkávám se skutečností, že mnozí z nich si v sobě nesou zážitek, kdy jim někdo v nevhodnou dobu a nevhodným způsobem „ohodnotil“ jejich výtvarný výkon, což u nich nezdědka natrvalo zablokovalo chuť výtvarně se projevit. Až při speciálně vedených uvolňovacích technikách to lze postupně odbourat a stavidla skryté dětské tvořivosti se opět zvednou, zaplaví nás radostí a hodnotnými zážitky.

Různé techniky, jako například „**akční akvarel**“, nabízejí zkušenost akceptovat náhodu a pracovat s krásou nechtěného, či lépe řečeno – neplánovaného.

A právě to je potřeba hledat a nacházet také v dětském výtvarném projevu. V rámci kreativního procesu se snažme dítě povzbuzovat a i ve zdánlivě „nepovedeném“ výtvaru nacházet **krásný detail, část, barevnost** nebo něco, co lze dále rozvíjet.

Ovšem pokud k tomu použijeme návody, předlohy, šablony či doporučenou barevnost, vše rázem ztratí svůj smysl a ocitneme se ve slepé uličce.

Kreativita je pramen živé vody a dětství je čas, kdy k němu máme otevřený přístup.

Arteterapie v DC Paprsek

Až časem se onen pramen začne záhadně ztrácet kdesi pod povrchem našich pochybností a hodnocení druhých. Ten, komu se povede zachovat si v sobě **dětskou schopnost žasnout nad kouzlem života a světa**, zachovává si i přístup k prameni živé vody kreativity, a to nejenom výtvarné, ale i životní.

Výtvarná výchova předškolních dětí by měla být snahou o zachování podstaty dětství – objevovat, poznávat, vytvářet a žasnout.

Čmárat, zanechávat vlastní stopu, odhalovat krásný detail, poznat a přijmout i krásu nechtěného. ■

Autorka je akademická malířka, arteterapeutka, lektorka seminářů a zkušená instruktorka kurzů tchaj-ti pro děti i dospělé

Bližší informace o výtvarné tvorbě, Metodě vědomé stopy a dalších aktivitách Tání Svatošové naleznete na webových stránkách:

www.tanart.cz

www.dyscentrum.org (dva

semináře na téma výtvarné výchovy: výtvarné techniky a materiály určené pro práci s dětmi; výtvarné náměty a inspirace pro práci s dětmi)

www.zlatykopec.org (Centrum taoistických umění Zlatý kopec)

www.roseta.cz (kurzy tchaj-ti v Centru komplexní péče Roseta)